

**O‘ZBEKISTON SSR SHAHARLARIDA SUV TA‘MINOTI VA KANALIZATSIYA
TIZIMINING SHAKLLANISHI HAMDA EVOLYUTSIYASI
(1930-1980-yy. Tarixiy tahlili)**

J.Z. Abdimurodov

Perfect-University

Gumanitar fanlar kafedrası o‘qituvchisi.

Tel.: +99888 038 42 42 e-mail: abdumurodov.j@perfectuniversity.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19946943>

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot ishi XX asrning 30-80-yillarida O‘zbekiston SSR shaharlarida kommunal xo‘jalik infratuzilmasi, xususan, markazlashgan suv ta‘minoti va oqova suv (kanalizatsiya) tizimlarining shakllanish bosqichlarini yoritishga bag‘ishlangan. Maqolada sovet davri ijtimoiy siyosatining tarkibiy qismi bo‘lgan urbanizatsiya va aholi punktlarini obodonlashtirish jarayonlari arxiv hujjatlari, statistik ma‘lumotlar va davriy matbuot materiallari asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, tizimdagi moliyaviy-texnik yutuqlar bilan bir qatorda, boshqaruvdagi sustkashliklar va hududiy nomutanosibliklar ilmiy nuqtai nazardan ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston SSR, kommunal xo‘jalik, suv ta‘minoti, kanalizatsiya, urbanizatsiya, “Qizil O‘zbekiston”, Munduz-Andijon suv quvuri, infratuzilma, modernizatsiya, sanitariya holati, uy-joy fondi.

O‘zbekistonning sovet davri tarixi ijtimoiy-maishiy sohadagi ulkan transformatsiyalar bilan xarakterlanadi. Shaharlarning sanoatlashuvi va aholi sonining tabiiy hamda mexanik ko‘payishi kommunal xo‘jalik tizimini tubdan isloh qilishni taqozo etdi. Markazlashgan suv ta‘minoti va kanalizatsiya tizimi nafaqat aholining turmush madaniyatini yuksaltirish, balki o‘rta asrlardan buyon saqlanib kelayotgan ochiq suv havzalari (hovuz va ariqlar) orqali tarqaladigan yuqumli kasalliklarga barham berishning yagona yo‘li edi. 1930-yillarning ikkinchi yarmiga kelib, O‘zbekiston SSRda shaharlarni obodonlashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli dasturlar qabul qilindi.

Sovet hokimiyati yirik aholi punktlarining sanitariya holatini yaxshilash uchun budjet mablag‘larini keskin oshirdi.

Xususan, 1939-1940-yillar davomida shahar obodonchiligi va kommunal xo‘jaligini rivojlantirish uchun **52 million rubl** mablag‘ ajratildi [1]. Ushbu mablag‘lar birinchi navbatda poytaxt Toshkent va yangi tashkil etilayotgan sanoat shaharlari (Chirchiq, Yangiyo‘l) infratuzilmasiga yo‘naltirildi. Arxiv ma‘lumotlariga ko‘ra, bu davrda Toshkentda suv quvurlari tarmog‘i uzunligi 1,5 barobarga kengaygan.

Biroq, bu jarayon silliq kechmagan. “Qizil O‘zbekiston” gazetasining 1941-yil 13-may sonida qayd etilishicha, poytaxtning markaziy ko‘chalarida (Shota Rustaveli, Taras Shevchenko, O‘zbekiston ko‘chalari) suv quvurlari o‘tkazilgan bo‘lsa-da, suv tarqatish nuqtalari (kolonkalar) orasidagi masofa haddan tashqari uzoqligi aholiga katta qiyinchilik tug‘dirgan [2]. Bu esa aholining hali ham sanitariya talablariga javob bermaydigan ariq va quduq suvlaridan foydalanishiga sabab bo‘lib, davlatning ijtimoiy va‘dalari va real holat o‘rtasidagi ziddiyatni ko‘rsatib beradi.

1960-yillarga kelib, O‘zbekiston SSRda uy-joy qurilishining ommaviy tus olishi (Xrushchevka uylari) kommunal sohadagi ko‘rsatkichlarning keskin o‘sishiga sabab bo‘ldi [7]. 1963-yil 2-iyulda chop etilgan ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, Toshkentda atigi ikki yil ichida injenerlik jihozlari bilan ta‘minlanish darajasi bir necha barobar oshgan:

Ko'rsatkich nomi	O'sish darajasi (marta)
Vodoprovod bilan ta'minlangan kvartiralar	1,9
Kanalizatsiya bilan ta'minlangan uylar	2,5
Markaziy isitish tizimi	7,0
Gazlashtirish darajasi	5,4
Issiq suv ta'minoti	20,0

Ushbu raqamlar orqasida ulkan mehnat yotgan bo'lsa-da, respublika bo'ylab holat bir xil emas edi. Masalan, Buxoro, Xorazm va Qoraqalpog'iston ASSRda suv quvurlari va kanalizatsiya tizimi qurilishi poytaxtga nisbatan 3-4 barobar sekinroq kechgan. Bu viloyatlarda kapital remontga muhtoj uylar soni umumiy uy-joy fondining 40-45 foizini tashkil etgan [3].

Aholining ichimlik suviga bo'lgan ehtiyojini qondirish uchun 1970-yillarda yirik mintaqaviy loyihalar ishga tushirildi. Shunday loyihalardan biri - **Munduz-Andijon vodoprovodidir**.

1973-yilda ushbu suv yo'lining ikkinchi navbati qurilishi boshlandi. Qurilish jarayoni besh yilga cho'zilgan bo'lsa-da, natijada 20,2 kilometr masofaga diametri 700 millimetr bo'lgan yirik quvurlar yotqizildi. Loyihaning muvaffaqiyati shahar suv ta'minotini sutkasiga o'rtacha **12 ming kub metr**ga oshirish imkonini berdi [8].

Muhandislik nuqtai nazaridan suvni taqsimlash va bosimni ushlab turish masalasi eng dolzarb muammo edi. Shaharning baland hududlarida bosimni ta'minlash uchun har biri **10 ming kub metr** suv sig'imiga ega bo'lgan 2 ta ulkan tindirgich-hovuz qurildi [4]. Kechqurun suv hovuzlarga to'ldirilib, tindirilar, kunduzi esa yuqori bosim ostida aholi xonadonlariga yetkazib berilar edi. Bu tizim o'sha davrdagi cheklangan texnik imkoniyatlar sharoitida o'ziga xos innovatsion yechim bo'lgan.

O'zbekiston SSR kommunal tizimining tarixiy tahlili shuni ko'rsatadiki, soha "rejali iqtisodiyot"ning barcha kamchiliklarini o'zida mujassam etgan edi:

1. **Ekstensiv yondashuv:** Asosiy e'tibor yangi qurilayotgan dahalarga qaratilib, eski shahar hududlari (masalan, Toshkentning "Eski shahar" qismi) infratuzilmadan deyarli mahrum bo'lgan [6].

2. **Sifatsizlik:** Kapital ta'mir uchun ajratilgan 31,6 million so'm (1960-yillar boshida) mablag'lar doim ham maqsadli sarflanmagan. Quvurlarning sifatsizligi va tez-tez yuzaga keladigan avariylar aholi e'tirozlariga sabab bo'lgan.

3. **Kanalizatsiya muammosi:** Suv ta'minoti kanalizatsiya tizimiga qaraganda tezroq rivojlangan. Bu esa oqova suvlarning chiqarib tashlanishida muammolar tug'dirib, ayrim hududlarda sanitariya holatining yomonlashishiga olib kelgan [6].

O'zbekiston SSR shaharlarida suv ta'minoti va kanalizatsiya tizimining shakllanishi ziddiyatli kechgan murakkab jarayondir. Bir tomondan, 1930-1980-yillar oralig'ida zamonaviy muhandislik poydevori qo'yildi, yirik gidrotexnik inshootlar barpo etildi va millionlab insonlar toza suv bilan ta'minlandi. Ikkinchi tomondan, byurokatiya, mablag'larning markazlashgan holda notekis taqsimlanishi va texnik xizmat ko'rsatishdagi sustkashliklar tizimning to'liq samaradorligiga to'sqinlik qildi [5].

Ushbu tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, bugungi kundagi kommunal islohotlarda nafaqat quvurlar yotqizish, balki suvni tejash madaniyati va xizmat ko'rsatish sifatini boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish o'ta muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Qizil O'zbekiston" gazetasi, 1941-yil 13-may. №111.
2. O'zbekiston Milliy arxiwi (O'zMA), R-837 fond, 32-ro'yxat, 120-ish (O'zSSR kommunal xo'jaligi hisobotlari).
3. "Qizil O'zbekiston" gazetasi, 1963-yil 2-iyul. №152.
4. S.T.Tursunov O'zbekistonda urbanizatsiya jarayonlari va kommunal xo'jalik tarixi. - Toshkent: Fan, 2012.
5. G.A.Ahmedov O'zbekiston shaharlari tarixi (1950–1980 yy.). -Toshkent: O'zbekiston, 1988.
6. O'zbekiston SSRda uy-joy qurilishi va obodonlashtirish statistik to'plami. Toshkent, 1975.
7. H.Ziyoyev O'zbekiston mustamlakachilik davri tarixi. - Toshkent: Sharq, 2000.
8. V.A.Lavrov Gradostroitelstvo v Uzbekistane. - Tashkent: Gosizdat UzSSR, 1960.